

نقش سازمان‌های غیردولتی در حمایت از قربانیان جنایات بین‌المللی نزد دادگاه‌های کیفری بین‌المللی

سید ابراهیم حسینی^{۱*}، سید قاسم زمانی^۲

چکیده

قربانیان جنایات بین‌المللی اغلب در وضعیت ضعیف و شکننده‌ای قرار دارند. حمایت از آنها در چارچوب محاکم کیفری بین‌المللی اغلب حمایتی ضعیف است، به‌نحوی که اگر به حمایت اساسنامه‌ای از آنها اکتفا شود، کفایت حمایت به نفع متهمان خواهد بود. سازمان‌های غیردولتی که در چند دهه اخیر به سرعت به لحاظ کیفی و کمی افزایش یافته‌اند، در این زمینه توانایی چشمگیری برای به توازن کشاندن این رابطه و حمایت از قربانیان در رسیدگی‌های کیفری دارند. این حمایت‌ها چه در دادگاه و چه در خارج از دادگاه ادامه دارد. عمده حمایت‌ها البته در قالب مشاوره‌هایی است که این سازمان‌ها به قربانیان ارائه می‌دهند. مشاوره‌های حقوقی می‌تواند به شکل‌های مختلفی از جمله تدوین دادخواست یا معرفی وکلای مناسب و شناخته‌شده و از این دست صورت پذیرد. اما در سطحی بالاتر این سازمان‌ها با استفاده از ابزارهایی مانند مفهوم دوست دادگاه در محاکم کیفری بین‌المللی نیز حاضر می‌شوند و اطلاعاتی از جرائم رخ داده در اختیار دادگاه قرار می‌دهند. به این ترتیب، آنها به برقراری عدالت نیز کمک می‌کنند. سازمان‌های غیردولتی که در این عرصه فعالیت می‌کنند، اغلب سازمان‌هایی شناخته‌شده به‌شمار می‌روند که از این میان می‌توان به عفو بین‌الملل، دیدبان حقوق بشر، ردرس، جنبش جهانی حقوق بشر و انجمن کانون وکلای بین‌المللی اشاره کرد. سازمان‌های غیردولتی تلاش می‌کنند که از تمام ابزارهای در دسترس برای اجرای عدالت استفاده کنند. با این حال عمده ابزار مورد استفاده، ارتباط با افراد در معرض قربانی شدن و افزایش آگاهی آنان و نیز افزایش ارتباط با دولت‌ها برای افزایش حمایت از قربانیان است.

کلیدواژگان

حقوق بین‌الملل کیفری، دیوان کیفری بین‌المللی، سازمان‌های غیردولتی، قربانیان.

۱. گروه حقوق، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران (هیأت علمی دانشگاه آزاد واحد بوکان)
(نویسنده مسئول).
Email: ehosseini85@gmail.com

۲. گروه حقوق، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران (استاد دانشگاه علامه طباطبایی).
تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۲/۰۲، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۳/۰۶

مقدمه

شهود و قربانیان جرائم بین‌المللی در چارچوب حقوق کیفری بین‌المللی معاصر حمایت‌هایی را به‌دست آورده‌اند. دامنه این حمایت از زمان حضور در دادگاه‌ها یا دیوان‌های کیفری بین‌المللی تا زمان جبران خسارت را در برمی‌گیرد. این حمایت‌ها اغلب در اسناد رسمی دادگاه‌ها و دیوان‌های کیفری بین‌المللی (مثل ماده ۲۲ اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی برای یوگسلاوی سابق، ماده ۱۷ اساسنامه دادگاه ویژه لبنان یا مواد ۸۵ تا ۹۹ قواعد رسیدگی دیوان کیفری بین‌المللی) ذکر شده‌اند و حتی گاهی فراتر از آنچه در این مواد پیش‌بینی شده است نیز می‌روند. برای مثال، واحد قربانیان و شهود دیوان کیفری بین‌المللی^۱ خدمات حمایتی گسترده‌ای از قربانیان و شهود انجام می‌دهد. با تمام این احوال، حمایتی که از شهود و قربانیان جنایات بین‌المللی در چارچوب دادگاه‌ها و دیوان‌های کیفری بین‌المللی به‌عمل می‌آید، در قالب برنامه و بودجه مشخصی صورت می‌پذیرد که در عمل نیز محدودیت‌های زیادی دارد. اما سازمان‌های غیردولتی این توانایی را دارند که حمایتی ویژه‌تر از قربانیان و شهود به‌عمل آورند، زیرا این سازمان‌ها از ابعاد مختلفی مثل تعداد، منابع در دسترس، قابلیت حضور در میدان، روابط گسترده، اعتماد متخصصان به آنها و تخصص‌های کارشناسی در زمینه تیم‌های درون محاکم کیفری بین‌المللی برتری دارند. برای مثال، ائتلاف سازمان‌های غیردولتی برای یک دیوان کیفری بین‌المللی^۲ که در سال ۱۹۹۵ تشکیل شد تا سال ۲۰۱۵ مشتمل بر ۲۵۰۰ سازمان غیردولتی با تخصص‌های مختلف شده است. اساسنامه‌های محاکم کیفری بین‌المللی نیز مشارکت سازمان‌های غیردولتی در فرایند رسیدگی را اغلب معتبر شناخته یا حداقل آن را رد نکرده‌اند.

به این ترتیب، حمایتی که سازمان‌های غیردولتی می‌توانند به قربانیان و شهود جرائم بین‌المللی ارائه دهند، در عمل بسیار متنوع و چشمگیر خواهد بود. این حمایت‌ها از دو نظر قابل بررسی هستند؛ اولاً، حمایت‌هایی که محاکم کیفری بین‌المللی اصلاً توان ارائه آن به قربانیان و شهود را ندارند ولی سازمان‌های غیردولتی در آن متخصص‌اند. برای مثال، محاکم کیفری بین‌المللی در عمل در محل ارتکاب جرم توانایی عمل زیادی ندارند، درحالی‌که سازمان‌های غیردولتی به‌خوبی این امکان را دارند و به‌طور کلی یکی از دلایل تشکیل آنها نیز همین مسئله است. بنابراین این سازمان‌ها توانایی ویژه در کشف، حفظ و ارائه ادله اثباتی در مراحل رسیدگی خواهند داشت؛ ثانیاً، حمایت‌های حقوقی و نقش قضایی که سازمان‌های غیردولتی می‌توانند در حمایت از قربانیان و شهود نزد محاکم کیفری بین‌المللی به‌عمل آورند که این‌گونه حمایت‌ها در اسناد محاکم کیفری نیز به‌انحای مختلف شناسایی شده است.

1 Victims and Witnesses Unit

2. NGO Coalition for an International Criminal Court (CICC)

در این مقاله، حمایت‌هایی که سازمان‌های غیردولتی می‌توانند از قربانیان و شهود جنایات بین‌المللی نزد محاکم کیفری بین‌المللی به‌عمل آورند، مطالعه می‌شود. بنابراین در ابتدا و پیش از هر چیز لازم است به بحث جایگاه سازمان‌های غیردولتی در حقوق کیفری بین‌المللی پرداخته شود. سپس انواع حمایت‌های قضایی که سازمان‌ها می‌توانند از قربانیان و شهود به‌عمل آورند، بررسی می‌شود و در نهایت سایر حمایت‌هایی که سازمان‌های غیردولتی در زمینه رسیدگی قضایی انجام می‌دهند، مورد توجه قرار خواهد گرفت.

جایگاه سازمان‌های غیردولتی در حقوق بین‌الملل کیفری

تعریف سازمان‌های غیردولتی بسیار دشوار است، زیرا بسته به نگاهی که به سازمان‌های غیردولتی می‌شو، تعریفی که از آنها ارائه می‌شود نیز متفاوت است. به همین دلیل نیز به تعداد نگاه‌ها و نگرش‌هایی که به سازمان‌های غیردولتی وجود دارد هم می‌توان از این سازمان‌ها تعریف ارائه کرد. اما به هر حال، این حقیقت انکارناپذیر است که امروزه سازمان‌های غیردولتی در عرصه سیاستگذاری بین‌المللی نقشی بسیار مهم بازی می‌کنند و این ایفای نقش گویای آن است که آنها جایگاه و وضعیت رسمی دارند (Vedder, 2007: 122). در حقوق بین‌الملل کیفری هم همین وضعیت شایان توجه است. برای مثال، نقش ائتلاف برای دیوان کیفری بین‌المللی به‌عنوان مجموعه‌ای از سازمان‌های غیردولتی که در ۱۹۹۵ به‌وجود آمد، در تشکیل دیوان شایان توجه بود. سازمان‌های غیردولتی این مجموعه در طول مذاکرات برای تدوین اساسنامه با نمایندگان دولت‌ها در خصوص اصول و مقررات مندرج در اساسنامه همکاری داشتند (NitbuNgane, 2015: 45). همین مشارکت در تدوین اساسنامه موجب شد که آنها بتوانند حضور بعدی خود در دیوان کیفری بین‌المللی را تضمین کنند و نقش برجسته‌تری در کارکردهای دیوان داشته باشند. به‌علاوه، همین حضور تضمین‌شده سازمان‌های غیردولتی شفافیت در کار دیوان را نیز افزایش داده است (Dekker & Werner, 2004: 328). این جایگاه در کنفرانس بازنگری کامپالا نیز تضمین شده بود و دیوان از همان ابتدا مشارکت جامعه مدنی و سازمان‌های غیردولتی در کنفرانس را مجاز دانسته بود (ICC-PIDS-FS-11-001/10_Eng). از ۳۱ می تا ۱۱ ژوئن ۲۰۱۰ سازمان‌های غیردولتی در کنار کشورهای عضو، کشورهای ناظر و سازمان‌های بین‌المللی در کنفرانس حضور یافتند. حضور سازمان‌های غیردولتی در کنفرانس از عمده دلایلی بود که ماده ۱۲۴ اساسنامه روم حذف نشد (Ambos, 2013: 35).

سازمان‌های غیردولتی در دادگاه‌های کیفری قبل از دیوان کیفری بین‌المللی نیز بدون نقش نبودند. اساسنامه‌های این محاکم مقرر و ویژه‌ای برای مشارکت سازمان‌های غیردولتی، آنچنان که بعدها در اساسنامه روم وارد شد، در نظر نگرفته بودند. دادگاه کیفری بین‌المللی برای

یوگسلاوی سابق، اما جایی بود که سازمان‌های غیردولتی نقش خود در پرونده حقوق بین‌الملل کیفری را نمایان کردند. سازمان‌های غیردولتی در کرواسی یا بوسنی که با گرایش‌های غرب‌گرایانه ایجاد شده بودند، بیشتر از آنکه بر آنچه در سرزمین خود رخ می‌داد وقوف داشته باشند، تلاش در جلب توجه افکار عمومی در کشورهای غرب اروپا داشتند و در عین حال به دلیل بی‌اعتمادی به دادگاه نیز خود مانعی بر سر راه عملکرد آن بودند (lamont, 2010:45). این نوع از عملکرد سازمان‌های غیردولتی در قبال دادگاه کیفری برای یوگسلاوی سابق با توجه به تازگی تغییر نگرش در حقوق بین‌الملل پس از پایان جنگ سرد، عجیب نبود. در سال‌های بعد و با جا افتادن بیشتر جایگاه سازمان‌های غیردولتی همکاری این سازمان‌ها با دادگاه نیز در غالب جلسات مشترکی که با هم برگزار کردند، به مرور بیشتر شد.^۱

به هر ترتیب، امروزه این امر پذیرفته شده است که سازمان‌های غیردولتی جایگاه و مقام مشخصی در حقوق بین‌الملل دارند. نقشی که سازمان‌های غیردولتی برای حقوق بین‌الملل کیفری بازی می‌کنند، صرفاً نقش قانونگذاری نیست، بلکه کارکردهای آنها در این زمینه بسیار فراتر می‌رود. سازمان‌های غیردولتی توانایی انکارناپذیری در بازدارندگی، حمایت از قربانیان در زمین، جمع‌آوری اطلاعات و حمایت‌های قضایی از قربانیان و شهود دارند. این نقش برای برخی از این سازمان‌ها به دلیل ماهیت و حوزه فعالیت‌هایشان کاملاً به رسمیت شناخته شده است. برای مثال، شعبه دادگاه کیفری بین‌المللی برای یوگسلاوی در خصوص صلیب سرخ این‌گونه بیان می‌دارد: «به شکلی کلی پذیرفته شده است که صلیب سرخ، یک سازمان بشردوستانه مستقل است که با توجه به دستور کاری که جامعه بین‌المللی به آن اعطا کرده است، از جایگاهی ویژه در حقوق بین‌الملل بهره می‌برد» (Barrat, 2014: 339). بنابراین حقوقی که براساس کنوانسیون‌های حقوق بشردوستانه به سازمان‌های غیردولتی اعطا شده (Barrat, 2014: 341)، به آنها این امکان را می‌دهد که نقش خاصی در حقوق کیفری بین‌الملل ایفا کنند. شایان ذکر است که کمیته بین‌المللی صلیب سرخ با توجه به ماهیت خاصش یک سازمان صرفاً غیردولتی نیست و واجد جنبه‌هایی از ویژگی‌های سازمان‌های بین‌المللی مانند مصونیت‌های سازمان‌های بین‌المللی است. به عبارت دیگر، این سازمان، سازمان مختلط به‌شمار می‌آید.^۲

علاوه بر سازمان‌های غیردولتی شناخته‌شده‌ای مثل عفو بین‌الملل، دیدبان حقوق بشر یا ژنوا کال که به‌واسطه امکانات بیشتر توانایی ایفای نقش‌های مهم‌تری دارند، سازمان‌های غیردولتی در عرصه داخلی نیز در این زمینه اهمیت دارند. آنها می‌توانند در کنار دولت‌های خود قوانین داخلی را بهبود بخشند؛ حوادث را گزارش دهند و بر آنها نظارت داشته باشند؛ به‌عنوان صدای قربانیان عمل کنند؛ به قربانیان کمک کنند؛ آگاهی عمومی از وجود شرایط وقوع جرم را افزایش دهند؛ و

1. www.icty.org
2. www.icrc.org

برای مقابله با شرایط منجر به جرم کمپین‌هایی راه بیندازند (OSCE, 2009: 13). به این ترتیب، مشخص است که سازمان‌های غیردولتی با بهره‌گیری از توانایی‌های مختلف و در حوزه‌های فعالیتی متفاوت، به ایجاد عدالت در عرصه حقوق کیفری بین‌المللی کمک ویژه‌ای می‌کنند. البته این به معنای تصویرسازی بسیار مثبت از سازمان‌های غیردولتی در عرصه موردنظر نیست. این سازمان‌ها همواره در نیل به اهداف اصلی خود نیز موفق نیستند. موانع و مشکلاتی که این سازمان‌ها با آن روبرو هستند نیز چشمگیر است. امروزه، به‌ویژه در شرایط بشردوستانه انتظارات زیادی از سازمان‌های غیردولتی می‌رود. هدف خود این سازمان‌ها نیز فراهم کردن کمک برای بیشترین مردم است. این مسئله سبب طرح مقوله پاسخگو بودن آنها می‌شود، اگرچه این مسئله به‌منزله تعهد الزام‌آور حقوقی مطرح نمی‌شود (Wils, 1995: 53). با این حال، آنها با این امر روبرو خواهند بود که چطور باید پاسخگویی را برای حفظ اعتبار خود انجام دهند. سازمانی که می‌تواند اهداف خود را به‌درستی انجام دهد، اعتبار خود را به‌راحتی از دست می‌دهد (Charnovitz, 2005: 31). این مشکل به‌آسانی حل‌شدنی نیست. علاوه بر مشکلات مالی، مسئله نحوه رساندن کمک‌ها به پاسخگو بودن سازمان‌های غیردولتی لطمه می‌زند. مشکلات حضور در زمان بحران در منطقه‌ای که بحران در آن رخ داده است، امکان هر نوع کمکی را کاهش می‌دهد (B.Barrett, 2005: 1-2). به این ترتیب، سازمان‌های غیردولتی در همان مرحله اول کار که شناسایی قربانیان است، با مشکلاتی روبرو خواهند بود. البته دست آخر نباید این مسئله را به‌عنوان مشکلی مطرح ساخت که اعتبار سازمان‌های غیردولتی را از بین می‌برد. به هر حال سازمان‌های غیردولتی در تمامی عرصه‌ها نقش چشمگیری در شناسایی قربانیان و معرفی آنها به نهادهای ذی‌ربط بازی می‌کنند (USA Department of State, 2010: 160).

حمایت‌های قضایی

علاوه بر حمایتی که سازمان‌های غیردولتی در عرصه میدانی انجام می‌دهند و در قسمت بعدی بیشتر مطالعه خواهد شد، حمایت اصلی و مهمی که سازمان‌های غیردولتی از قربانیان و شهود انجام می‌دهند، حمایت‌های قضایی است. دامنه این حمایت‌های قضایی از مشاوره و نمایندگی به قربانیان تا حضور مستقیم خود سازمان‌های غیردولتی در محکمه به‌عنوان دوست دادگاه است که به‌ویژه در مواد ۸۷ و ۸۸ قواعد دادگاه دیوان به‌طور ضمنی ذکر شده است، تغییر می‌کند. در این بخش به این دو حوزه از حمایت قضایی سازمان‌های غیردولتی از قربانیان و شهود جنایات بین‌المللی پرداخته می‌شود.

۱. نمایندگی از قربانیان و شهود

براساس مواد ۸۷ و ۸۸ قواعد دیوان کیفری بین‌المللی قربانیان و شهود می‌توانند دارای مشاور و

نماینده باشند. براساس ماده ۲۲(۲) همین سند، دبیرخانه فهرستی از افرادی را که می‌توانند از قربانیان و شهود دفاع کنند، آماده و صلاحیت‌های آنها را نیز معرفی می‌کند، سپس قربانیان و شهود می‌توانند آزادانه از این فهرست افرادی را برای این سمت‌ها انتخاب کنند. مشاورانی که می‌خواهند در این سمت باشند، باید دارای دانش عالی در زمینه کاری باشند، به زبان دادگاه تسلط داشته باشند، قبلاً محکوم به جرائم یا تخلفات انضباطی مهم نشده باشند، تجربه کافی در رسیدگی کیفری داشته باشند و صلاحیت حضور در پرونده بین‌المللی را نیز داشته باشند (www.icc-cpi.int). نماینده‌ای که به این ترتیب، انتخاب می‌شود، باید قواعد ویژه حرفه‌ای را که در چهارمین اجلاس کشورهای عضو تصویب شده است، رعایت کند (Resolution ICC-ASP/4/Res.1). با این توضیح، فرایند انتخاب یک نماینده برای قربانیان یا شهود جنایات بین‌المللی چندان ساده هم نیست.

سازمان‌های غیردولتی اگرچه خود به‌طور مستقیم نمی‌توانند چنین نقشی را ایفا کنند، می‌توانند در معرفی نماینده یا مشاور به دیوان نقش مؤثری داشته باشند. از جمله سازمان‌های غیردولتی مطرح در این زمینه می‌توان به انجمن کانون وکلای بین‌المللی^۱ اشاره کرد که در سال ۱۹۴۷ با تجمیع چندین کانون وکلا تشکیل شد و تا سال ۲۰۱۵ بیش از ۵۵۰۰۰ عضو حقوقدان داشته و شامل بیش از ۱۹۰ کانون وکلا و انجمن حقوقی است.^۲ این سازمان نقش مهمی در دفاع از قربانیان و شهود ایفا کرده و برنامه‌های مختلفی نیز در این زمینه انجام داده است. از جمله مهم‌ترین این فعالیت‌ها باید به تلاش کانون وکلای بین‌المللی برای تکمیل فهرست مشاوران دیوان اشاره کرد. برای مثال، در کارگاه منطقه‌ای که در فوریه ۲۰۰۸ در دهلی‌نو برگزار شد، این سازمان پیشنهادهای گسترده‌ای را برای توسعه مشارکت کشورهای آسیای شرقی با دیوان به‌عمل آورد که از جمله این توصیه‌ها کار در حقوق‌های داخلی برای شناسایی مشاوران شایسته برای مشارکت در فهرست دیوان بود. همچنین این کشورها خواسته شد تا مبارزه علیه بی‌مجازات‌ها در قبال جنایات بین‌المللی را حتی در جایی که دیوان امکان حضور ندارد، پیگیری کنند (9: IBA Outreach Report, 2008). علاوه بر این، اطلاع‌رسانی‌های متعدد درباره نحوه دفاع از قربانیان و حتی متهمان به این سازمان اجازه می‌دهد بتواند به شکلی کارآمد و مؤثر نقش حمایتی قضایی خود در دیوان را ایفا کند. این نقش حمایتی قضایی البته تنها از طریق معرفی مشاوران، تشویق کشورها به معرفی مشاوران صلاحیت‌دار یا ارائه مشاوره‌های حقوقی نیست. بلکه این سازمان در تمامی مراحل رسیدگی در دیوان - اعم از مقدماتی و رسیدگی بدوی و حتی بررسی‌های حقوقی مشارکت دارد (& 14: IBA Monitoring Report, 2006). به این ترتیب، این سازمان نه تنها توانایی توسعه حقوق بین‌الملل کیفری را دارد، بلکه در فرایند رسیدگی نیز این توانایی را داراست که حمایت‌های عملی از قربانیان انجام دهد.

1. International Bar Association
2. www.ibanet.org.

سازمان غیردولتی و مشابه دیگر در این زمینه انجمن وکلای مدافع^۱ نزد دادگاه کیفری بین‌المللی برای یوگسلاوی سابق است. این سازمان غیردولتی طبق قانون دولت هلند تشکیل شد و به دادگاه وابستگی ندارد و ارگان آن نیز به حساب نمی‌آید. انجمن وکلای مدافع در سال ۲۰۰۲ با مشارکت چند نفر از حقوقدانان کشورهای استقلال یافته از یوگسلاوی سابق تشکیل شد. هدف اصلی این سازمان ارتقای توانایی حقوقدانان در زمینه حقوق بین‌الملل کیفری به‌ویژه در منطقه یوگسلاوی سابق بود.^۲ این سازمان اگرچه در اساسنامه خود مهم‌ترین هدفش را برگزاری دادرسی‌های عادلانه در دادگاه بیان می‌دارد، در دستورالعمل دفاع بین‌المللی کیفری^۳ که از سوی این سازمان و با همکاری مؤسسه پژوهش عدالت و جرم بین منطقه‌ای ملل متحد^۴ و دفتر حقوق بشر و نهادهای دموکراتیک سازمان همکاری‌های امنیتی و اقتصادی اروپا تهیه و تدوین شده است، در موارد متعدد به حمایت‌هایی که باید از شهود و قربانیان در فرایند رسیدگی قضایی از زمان تحقیق تا صدور رأی به‌عمل آید، اشاره می‌شود. برای مثال، در خصوص مرحله تحقیقات، این دستورالعمل به‌صراحت بیان می‌دارد که «برخورد بازپرس با شهود باید باکمال احترام باشد و این صرف‌نظر از آن است که شهود اطلاعات مورد نیاز بازپرس را در اختیار وی قرار داده باشند یا خیر. بازپرس در جریان تحقیقات هرگز نباید اطلاعات غلط به شاهد بدهد. بازپرس همچنین نباید با تحت فشار قرار دادن شاهد موجب ناراحتی و آزار او شود. شاهد باید بتواند آزادانه و بدون هیچ مزاحمتی اظهارات خود را بیان دارد». این دستورالعمل مسائل متعدد دیگر مثل محل مصاحبه با شهود، یا فرایند مصاحبه را نیز به‌دقت تشریح و دستورالعمل‌هایی برای آن صادر می‌کند (-Manual on International Criminal Defence ADC- ICTY Developed Practices, IV. Defence Investigation). در کنار این مسئله آنچه نقش حمایتی قضایی این سازمان را تقویت می‌کند، حضور و پذیرش آن از سوی دادگاه کیفری بین‌المللی است.

۲. حضور سازمان‌های غیردولتی در رسیدگی

سازمان‌های غیردولتی به‌عنوان اشخاص حقوقی، صلاحیت حضور در دیوان کیفری بین‌المللی به‌عنوان وکیل مدافع را احراز نکرده‌اند. با این حال، باید توجه داشت که حضور سازمان‌های غیردولتی در محاکم بین‌المللی - نه صرفاً محاکم کیفری بین‌المللی - به نمایندگی از قربانیان امری غیرممکن نیست. برای نمونه، دادگاه اروپایی و آمریکایی حقوق بشر هر دو نمایندگی سازمان‌های غیردولتی را مجاز برشمرده‌اند و در موارد متعدد نیز این سازمان‌های غیردولتی بوده‌اند که از

1. Association of Defense Counsel

2. www.icty.org 8.

3. Manual on International Criminal Defense ADC-ICTY Developed Practices, IV. Defense Investigation

4. United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute(UNICRI)

جانب قربانی دعوا را مطرح کرده‌اند. برای مثال، در قضیه گرنند چمبر^۱ از طرف والنتین کمپونو^۲ علیه رومانی مرکز منابع حقوقی^۳ به‌عنوان یک سازمان غیردولتی در سال ۲۰۰۸ از طرف والنتین کمپونو دعوایی را اقامه کرد. کمپونو شخصی بود که از زمان کودکی در یتیم‌خانه بزرگ شده بود؛ در پنج‌سالگی به‌واسطه بیماری ایدز به محل دیگری منتقل شد و سپس دولت اعلام کرد که دیگر از وی حمایت نمی‌کند. به همین دلیل مرکز منابع حقوقی به نمایندگی از طرف وی دعوا را مطرح کرد. با وجود اعتراض دولت رومانی به نمایندگی این سازمان غیردولتی از جانب کمپونو، دیوان به دلیل شرایط خاص قضیه و اهمیت رسیدگی به دعوا حضور سازمان غیردولتی به‌عنوان نماینده قربانی را پذیرفت (Case of CLR on behalf of Valentin Campeanu v. Romania, 47848/08, 17 July 2014). البته باید توجه داشت که حضور مستقیم سازمان‌های غیردولتی در رسیدگی به نمایندگی از قربانی در رسیدگی‌های کیفری بین‌المللی به‌طور کامل منتفی اعلام نشده، بلکه این وظیفه به‌طور مستقیم به مشاوران حقوقی منتخب واگذار شده است. با این حال دیوان در دفترچه راهنمای حضور قربانیان در رسیدگی^۴ بیان داشته است که در مواردی اشخاصی غیر از خود قربانی می‌توانند از طرف وی در دادگاه حضور یابند و اشاره‌ای به اینکه اشخاص حقوقی توانایی این کار را ندارند نیز نشده است. در این زمینه، تنها رضایت قربانی برای نمایندگی شخص دارای ضرورت است، مگر در جایی که قربانی محجور باشد (Booklet of Victims Before the ICC: 20). شایان ذکر است که در این دفترچه راهنما به نقش سازمان‌های غیردولتی در رسیدگی نیز اشاره شده است. بر این اساس، به قربانیانی که توانایی یا اطلاع و آگاهی کافی از نحوه حضور در دیوان ندارند، به‌شدت پیشنهاد شده است تا آموزش‌ها و توضیحات کافی را از سازمان‌های غیردولتی دریافت کنند (Booklet of Victims Before the ICC: 13). با توجه به همین موضوع دو دسته از افراد از هم تفکیک می‌شوند؛ اول اشخاصی که از طرف قربانی دعوا را مطرح می‌کنند و دوم اشخاصی که به قربانی در اقامه دعوا کمک می‌کنند. دسته اول باید دادخواست را کامل کرده و مشخصات کامل خود را در دادخواست وارد کنند و سندی دال بر رضایت قربانی به نمایندگی آنها در دیوان ارائه دهند. اما دسته دوم اشخاصی هستند که تنها در تکمیل و پر کردن دادخواست به قربانیان کمک می‌کنند و به همین دلیل وضعیت حقوقی در رسیدگی به‌دست نمی‌آورند و نماینده خواهان نیز به‌شمار نمی‌روند و توانایی حضور در دادگاه را نیز ندارند (Booklet of Victims Before the ICC: 21). اگرچه در خصوص سازمان‌های غیردولتی منعی برای عمل کردن به‌عنوان دسته اول وجود ندارد، با توجه به چنین محتوایی به‌نظر می‌رسد که سازمان‌های غیردولتی تنها می‌توانند به‌عنوان اشخاص دسته دوم شناسایی شوند.

1. Grand Chamber
2. Valentin Campeanu
3. Centre for Legal Resources (CLR)
4. Booklet of Victims Before the ICC

اما نقش سازمان‌های غیردولتی در واقعیت تنها به همین جا محدود نمی‌شود و آنها می‌توانند به‌عنوان دوست دادگاه^۱ نیز در محاکم کیفری بین‌المللی حاضر شوند. دوست دادگاه به اشخاصی گفته می‌شود که طرفیتی در دعوا ندارند، ولی مجاز شمرده شده‌اند تا اطلاعات یا نظرهایی دربارهٔ جرائم ارتكابی را به قاضی ارائه دهند. در واقع حضور آنها در دادگاه به‌سبب ملاحظات اخلاقی، علمی یا انسانی است که البته به شکلی جهانی شناسایی شده است و قاضی نیز می‌تواند در صورت نیاز از آنها استفاده مطلوب کند (Soumy, 2005: 61). این امر در اساسنامهٔ محاکم کیفری بین‌المللی قبل از دیوان کیفری بین‌المللی نیز به‌خوبی برای سازمان‌های غیردولتی شناسایی شده بود. برای مثال، در قضیهٔ تادیچ^۲ گروهی از سازمان‌های غیردولتی با ارائهٔ ادله‌ای به دادگاه بی‌توجهی دادستان به جنایات تجاوز جنسی به‌عنوان جنایات علیه بشریت را متذکر شدند. در قضیهٔ فرونژیا^۳ نیز گروهی از سازمان‌های غیردولتی با ارائهٔ مستنداتی از دادگاه تقاضا کردند که تصمیم خود در خصوص حقوق شاهدین به برابری، زندگی خصوصی و امنیت را بازبینی کند. در قضیهٔ بلاسکیچ^۴ نیز به همین ترتیب، گروهی از سازمان‌های غیردولتی در خصوص موضوعات مختلفی با دادگاه همکاری کردند (Trevers, 2005: 116). این وضعیت در خصوص دیوان کیفری بین‌المللی اولین بار در خصوص قضیهٔ بمبا گومبو^۵ و توسط سازمان ابتکارات زنان برای عدالت جنسی^۶ در سال ۲۰۰۶ پذیرفته شد. در این درخواست سازمان مذکور ملاحظات متعددی را در خصوص وقایع رخ داده در خلال ارتكاب جرم به دادگاه گوشزد کرد که به‌ویژه در خصوص جرائم علیه بشریت علیه زنان بود (ICC Rep, 2009: paras.25-29). حضور سازمان‌های غیردولتی به‌عنوان دوست دادگاه در عمل امتیازی است که به قربانیان اعطا می‌شود. در واقع اطلاعاتی که این سازمان‌ها در اختیار قضات قرار می‌دهند، اطلاعاتی به نفع قربانیان است. بنابراین سازمان‌های غیردولتی حتی اگر نتوانند به‌عنوان نمایندهٔ قربانی در دادگاه حضور مستقیم داشته باشند، می‌توانند از این طریق حمایتی ویژه از قربانی ارائه دهند. باید در نظر داشت که اطلاعاتی که به این ترتیب، در اختیار دادگاه قرار می‌گیرد، اغلب مورد وثوق و پذیرش دادگاه است. دست آخر باید توجه داشت که این اطلاعات نه‌تنها برای قضات، بلکه برای دادستان نیز حائز اهمیت است. هر اطلاعاتی که سازمان‌های غیردولتی در اختیار دادگاه یا دادستان قرار می‌دهد، می‌تواند دارای ارزش اثباتی باشد و آنها را در مسیر یافتن حقایق کمک کند (S,Brown, 2011: 158).

1. Amicus Curiae
2. Tadić
3. Furundžija
4. Blaškić
5. Jean-Pierre Bemba Gombo
6. Women's Initiatives for Gender Justice

سایر حمایت‌ها

حمایت‌های قضایی از قربانیان و شهود اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا این افراد در عمل توانایی حمایت از خود به نحو مطلوب را نخواهند داشت. اما علاوه بر آنچه در این زمینه ذکر شد، براساس ماده ۱۸ (بند ۵) قواعد دادگاه دیوان کیفری بین‌المللی، واحد قربانیان و شهود دیوان هر گاه مقتضی بداند می‌تواند با سازمان‌های بین‌دولتی و غیردولتی همکاری کند. ماده ۱۰۴ (۲) همین سند اطلاعات سازمان‌های غیردولتی را از جمله اطلاعات معتبری می‌داند که دادستان می‌تواند به آن رجوع کند، زیرا سازمان‌های غیردولتی به‌ویژه سازمان‌های حقوق بشری اغلب اولین سازمان‌هایی هستند که در صحنه جنایت‌ها و نقض‌های فاحش حضور پیدا می‌کنند. دلیل این حضور سریع دو عامل مهم است؛ اول، تعداد زیاد و رو به افزایش سازمان‌های غیردولتی و دوم، نیاز و ارتباطی که این سازمان‌ها با دادگاه‌ها و دیوان‌های کیفری بین‌المللی برقرار می‌سازند (Meldrum, 2009: 6).

همان‌طور که اشاره شد، نقش سازمان‌های غیردولتی در تدوین اساسنامه روم انکارناپذیر بود، ورود ماده ۷۵ به اساسنامه در جبران خسارت قربانیان بی‌تردید ابتکار مهم سازمان‌های غیردولتی در مسیر حمایت از قربانیان بود (Bottiglierio, 2004: 213). اما این نوع عملکرد اغلب مربوط به فعالیت‌هایی است که سازمان‌های غیردولتی تا پیش از تشکیل دادگاه‌ها انجام می‌دهند. سازمان‌های غیردولتی از این حیث همچنین می‌توانند توجه دادگاه را به موارد نادیده گرفته شده یا به آغاز رسیدگی در خصوص یک پرونده خاص جلب کنند. در واقع، سازمان‌های غیردولتی نه تنها به عنوان دوست دادگاه، بلکه فراتر از آن به عنوان گروه‌هایی که مانع بی‌کیفری شده و به اجرای عدالت کمک می‌کنند نیز عمل می‌نمایند. چنین نقشی به‌ویژه در قضیه کنگو از سوی سازمان‌های مختلفی مثل دیدبان حقوق بشر یا عفو بین‌الملل مشهود بود که ارتکاب جرائم تجاوز جنسی و جنایات جنگی را به اطلاع دادستان رساندند (S.Brown, 2011: 158). به‌علاوه سازمان‌های غیردولتی اغلب متشکل از کارشناسان فنی و حقوقی نیز هستند و به همین دلیل می‌توانند مشاوره‌های حقوقی زیادی به محاکم کیفری بین‌المللی ارائه دهند. چنین امکانی اغلب مورد استقبال محاکم کیفری بین‌المللی نیز قرار گرفته است و همان‌طور که اشاره شد، در اسناد دیوان کیفری بین‌المللی مراجعه قربانیان به سازمان‌های غیردولتی معتبر اکیداً توصیه شده است. در دادگاه کیفری بین‌المللی برای یوگسلاوی، انجمن وکلای بین‌المللی و مؤسسه جامعه باز در حوزه بالکان^۱ در موارد متعددی به دادگاه مشاوره‌های حقوقی دادند. دادگاه سیرالئون نیز از مشاوره‌های سازمان‌های متعددی از جمله مرکز بین‌المللی عدالت

1. institutions of open society in Balkan

انتقالی^۱ بهره برد. سازمان‌های غیردولتی همچنین در آموزش قضات، دادستان‌ها و وکلای دادگاه‌های بین‌المللی نقش مهمی ایفا می‌کنند و به این ترتیب، در نحوه بررسی و صدور رأی تأثیرگذاری ویژه‌ای دارند (S. Brown, 2011: 160-163). چنین عملکردی به‌طور غیرمستقیم به حمایت بیشتر از قربانیان کمک ویژه‌ای خواهد کرد، زیرا وجود عدالت در رسیدگی و کارشناسی دقیق‌تر در پرونده را تضمین می‌کند.

سازمان‌های غیردولتی در طرح مکاتبات قربانیان مشاوره‌های چشمگیری به آنها می‌دهند. اما مشاوره‌ها و کمک‌های سازمان‌های غیردولتی به قربانیان تنها محدود به نگارش دادخواست یا سایر مکاتبات نیست، بلکه این سازمان‌ها توانایی پیگیری پرونده‌های قربانیان تا طرح در دادگاه صالح را نیز دارند. این امر به‌ویژه در خصوص جرائمی که قربانیان توان پیگیری موضوع را ندارند، قابل مشاهده است. در این موارد سازمان‌های غیردولتی زمینه‌های تحت حمایت قرار گرفتن قربانیان را با اقداماتی مانند آگاه‌سازی پلیس از خطرهایی که قربانیان را تهدید می‌کند، فراهم می‌سازد (Sekowska, 2014:374). تحت حمایت بودن قربانیان نیز زمینه حضور و همکاری آنها در فرایند رسیدگی را تسهیل می‌کند. به‌علاوه، قربانیان در بسیاری از موارد به نتایج عدم پیگیری یک جرم آگاهی ندارند و این مسئله موجب مشکلات بعدی برای آنها می‌شود. سازمان‌های غیردولتی در این زمینه نیز می‌توانند مشاوره‌ها و اطلاعات لازم را در اختیار آنها قرار دهند. برای مثال، در خصوص برخی جرائم خاص مثل قاچاق انسان، پیگیری مسئله برای قربانی اهمیت دارد، زیرا در صورت عدم پیگیری با مشکلات مربوط به قوانین داخلی کشوری که به آن قاچاق شده است مواجه می‌شود. قربانی که اغلب از این مسئله آگاهی ندارد، با این مشکلات نیز مواجه می‌شود و در اینجا سازمان‌های غیردولتی‌اند که می‌توانند با صلاحیت مشاوره‌ای خود به آنها کمک کنند (Brunovskis, 2012: 41). از همین رو سازمان‌های غیردولتی نقش مهمی در اجرای عدالت ایفا می‌کنند، زیرا با استفاده از تمام راهکارهای در دسترس برای حمایت از قربانیان امکان حضور آنها در رسیدگی را فراهم می‌آورند.

سازمان‌های غیردولتی حامی قربانیان

تعداد سازمان‌های غیردولتی که در زمینه حمایت از قربانیان فعالیت می‌کنند، پرشمار و شایان توجه است. البته برخی سازمان‌ها از اهمیت به‌مراتب بیشتری برخوردارند، به‌ویژه سازمان‌هایی که در تدوین اساسنامه نیز نقش برجسته‌ای داشته‌اند؛ مانند عفو بین‌الملل، جبران خسارت، حقوقدانان بین‌المللی، دیدبان حقوق بشر و سازمان بدون عدالت صلحی نیست^۲. بررسی عملکرد

1. The International Center for Transitional Justice
2. No Peace without Justice

برخی سازمان‌ها اهمیت دارد، زیرا نقش حقوقی آنها در حقوق کیفری بین‌الملل را نشان می‌دهد. بیشتر این سازمان‌ها نقش‌های متعددی بر روی کره خاکی دارند که این کارکرد آنها مربوط به حقوق بشردوستانه است که این امر خود در جای دیگری قابل مطالعه است. اما در اینجا مسئله مهم حمایت‌های حقوقی و قضایی است که این سازمان‌ها می‌توانند از قربانیان به عمل آورند. در قسمت حاضر به بررسی دو سازمان فدراسیون بین‌المللی حقوق بشر^۱ و جبران خسارت^۲ پرداخته خواهد شد.

۱. فدراسیون بین‌المللی حقوق بشر

فدراسیون بین‌المللی حقوق بشر سازمانی غیردولتی متشکل از ۱۷۸ سازمان در ۱۲۰ کشور است که از ۱۹۲۲ کار خود را در حمایت از حقوق مدنی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی با دستور کاری جهانی آغاز کرده است. هدف عمده آن حمایت از قربانیان و مبارزه با بی‌کیفری است. در کنار این امور مبارزه با تروریسم و حمایت از حقوق زنان در سرتاسر جهان از دیگر اهداف این سازمان است (Harees, 2012: 155). با توجه به همین دستور کار جنبش جهانی حقوق بشر از جمله سازمان‌های فعال در همکاری با دیوان کیفری بین‌المللی به‌شمار می‌رود. این سازمان مکاتبات مختلفی به دیوان ارسال می‌کند و در خصوص پرونده‌های مطرح در دیوان و جرائم داخل در صلاحیت آن اطلاعاتی را در اختیار دیوان قرار می‌دهد. همچنین به قربانیان در طرح و پیگیری دادخواست‌های خود نزد دیوان کمک‌ها و مشاوره‌های ویژه‌ای را ارائه داده است. به‌طور خاص جنبش جهانی حقوق بشر به‌طور گسترده در کنگو فعالیت‌های بسیاری را انجام داده و تا حد زیادی به مشارکت قربانیان جرائم ارتكابی در کنگو در دیوان کمک کرده است.^۳

این سازمان به‌عنوان سازمانی قدرتمند از نظر کارشناسی توصیه‌ها و پژوهش‌های متعددی نیز در زمینه قربانیان جنایات بین‌المللی کرده و ارتباط درخور توجهی با دیوان کیفری بین‌المللی داشته است. به همین منظور در سال ۲۰۰۹ به دیوان اتخاذ استراتژی جدیدی در خصوص حمایت از قربانیان را پیشنهاد کرد که براساس آن مشارکت هرچه بیشتر قربانیان در فرایند رسیدگی در دیوان تضمین می‌شود. در این توصیه در راستای تقویت همکاری و مشارکت قربانیان در رسیدگی امتیازهایی از جمله مشاوره‌های روان‌شناسانه، تأمین امنیت قربانیان و حق به انتخاب وکیل به دیوان پیشنهاد شده است (FIDH, 2009: 20). جنبش جهانی حقوق بشر همچنین در پژوهش‌های خود به افزایش حقوق قربانیان نزد دیوان توجه ویژه داشته است. اهمیت برخورداری قربانیان در دیوان از حقوق بیشتری همچون حق انتخاب

1. International Federation for Human Rights

2. REDRESS

3. www.fidh.org 26.

وکیل و نه صرفاً برخورداری از وکیل یا افزایش ارتباط آنها با دادستان در این زمینه شایان توجه است که توافقی میان حقوق خواننده و خواهان به‌ویژه در دعوی جبران خسارت برقرار می‌کند. چه آنکه حقوق خواننده اغلب در اساسنامه‌های محاکم کیفری بین‌المللی و به‌طور خاص دیوان کیفری بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته است، ولی حقوق قربانی به‌طور مستقیم در اسناد این محاکم موردنظر نیست (FIDH, 2013: 4).

۲. سازمان جبران خسارت (REDRESS)

سازمان ردرس (که به معنای جبران خسارت نیز است^۱) دیگر سازمان مهم در زمینه حمایت از قربانیان جنایات بین‌المللی است که مقر آن در لندن قرار دارد. هدف اولیه این سازمان کمک به بازماندگان شکنجه و دیگر رفتارهای غیرانسانی است. با توجه به همین هدف دستور کار این سازمان علاوه بر جست‌وجو برای جبران مناسب برای قربانیان، جمع‌آوری ادله علیه مرتکبان جرائم و پاسخگویی آنها در برابر نظام عدالت است. ردرس در سال ۱۹۸۴ تأسیس شد، اما می‌توان آن را سازمان غیردولتی فعال در زمینه حمایت از قربانیان به‌شمار آورد.^۲ نحوه کار و فعالیت ردرس نیز تا حدود زیادی در خصوص دیوان مشابه جنبش جهانی حقوق بشر بوده است. این سازمان نیز توصیه‌های متعددی به دیوان ارائه کرده و علاوه بر اقدامات مشاوره‌ای از بدنه کارشناسی قوی نیز برخوردار است.

توصیه‌های ردرس به دیوان اغلب در جهت تسهیل جبران خسارت در حق قربانیان است که از جمله می‌توان به ارائه برنامه‌هایی برای تقویت صندوق امانی اشاره کرد. این برنامه‌ها خود شامل راهکارهایی در جهت استفاده و بهره‌برداری هرچه بهینه‌تر از صندوق به نفع قربانیان است. براساس توصیه‌های ارائه‌شده از سوی ردرس سپرده‌های نزد صندوق نباید لزوماً به‌طور مستقیم در اختیار قربانیان قرار بگیرد، بلکه بهتر است در جهت کمک و همیاری به قربانیان مورد بهره‌برداری قرار گیرد. همچنین توصیه اکید ردرس به دیوان مدیریت و جلب کمک‌های داوطلبانه به صندوق است. دارایی‌های صندوق محدود است و نمی‌توان از طریق اندوخته آن تمام خسارات وارده به قربانیان را جبران کرد، به همین دلیل ضرورت دارد تا منابع صندوق از طرق دیگری نیز تأمین شود. از این‌رو، یکی از فعالیت‌های ردرس جلب نظر اعطاکندگان مالی برای تأمین منابع مالی صندوق است (REDRESS, 2001: 4-10). ردرس نیز همچون جنبش جهانی حقوق بشر در زمینه جلب مشارکت فعال قربانیان در فرایند رسیدگی سازمانی فعال به‌شمار می‌رود. لیکن دامنه فعالیت‌های ردرس بسیار موسع است و در بسیاری از کشورها و در فرایندهای حقوق کیفری داخلی نیز به افزایش آگاهی در میان قربانیان و فراهم‌سازی شرایط

1. REDRESS (www.redress.org/)

2. www.redress.org

برای حضور فعال آنها در رسیدگی‌ها کمک می‌کند. حضور فعال قربانیان از منظر ردرس نه تنها از آغاز رسیدگی به یک جرم دارای اهمیت است، بلکه تا انتهای آن یعنی مرحله اجرای حکم نیز باید ادامه یابد (REDRESS, 2015: 37-77). اگرچه ردرس در این فرایند به‌طور مستقیم مشارکت نمی‌کند، از طرق مختلف به اطلاع‌رسانی در این زمینه می‌پردازد.

نتیجه‌گیری

سازمان‌های غیردولتی در جهان امروز نقش بسیار برجسته‌ای در تمامی عرصه‌ها بازی می‌کنند. البته نقش آنها در حوزه‌های حقوق بشر و بشردوستانه بسیار برجسته‌تر و شایان توجه‌تر است. سازمان‌هایی مانند کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، فدراسیون بین‌المللی حقوق بشر، دیدبان حقوق بشر، عفو بین‌الملل و نظایر آنها امروزه کاملاً شناخته‌شده‌اند و مهم‌تر از این بسیار تأثیرگذارند. کشورها نقش آنها را در روابط بین‌الملل پذیرفته‌اند و دیگر نظام بین‌الملل مبتنی بر نظریات کلاسیک واقع‌گرایانه نیست. در زمینه حقوق بین‌الملل کیفری نیز آنها توانایی‌های زیادی را کسب کرده‌اند. در زمینه مورد بررسی یعنی حمایت از قربانیان سازمان‌های غیردولتی در حال حاضر تا حد زیادی از ظرفیت مشاوره‌ای خود استفاده می‌کنند، اما در محاکم کیفری بین‌المللی هنوز پیشتر از این نرفته‌اند. اگرچه در محاکم خاصی مثل دادگاه اروپایی حقوق بشر یا دادگاه آمریکایی حقوق بشر حتی می‌توانند به‌عنوان نماینده یا وکیل قربانی در دادگاه حاضر شوند، در محاکم کیفری بین‌المللی چنین امتیازی را کسب نکرده‌اند. حتی در قضایایی مثل کنگو در دیوان کیفری بین‌المللی که نقش بسیار برجسته سازمان‌های غیردولتی در رسیدگی و روشن شدن حقایق مشهود بود، اما آنها به‌عنوان نماینده قربانیان در دادگاه حاضر نبودند. البته این امر نیز از فعالیت‌های آنها نکاسته و آنها از طرقی مانند دوست دادگاه (Amicus curiae) راه خود را برای ورود به دادگاه هموار کرده و از این طریق حمایت از قربانیان را عملی ساخته‌اند. این موارد بیش از هر چیز ظرفیت‌های سازمان‌های غیردولتی برای حمایت از قربانیان را نشان می‌دهد. آنها علاوه بر حضور در میدان، از توانایی حقوقی ویژه‌ای نیز برخوردارند. حضور هرچه بیشتر و فعال‌تر آنها در جایی که جنایات شدید بین‌المللی رخ می‌دهد، به قربانیان اعتماد بیشتری برای اقامه دعوا و جبران خسارت می‌دهد و از سوی دیگر، به دلیل دستور کار اغلب آنها برای مبارزه با بی‌کیفری نقش بازدارندگی نیز خواهند داشت. از این‌رو، تقویت سازمان‌های غیردولتی با توان حقوقی بالا در توجه به جنایات بین‌المللی می‌تواند گامی مؤثر در راستای اجرای عدالت کیفری در سطح بین‌المللی و به‌خصوص حقوق بین‌الملل کیفری باشد.

A) Books

1. Ambos, Kai (2013). *Treaties on International Criminal Law: Vol 1: Foundations and General Part*, London, Oxford University Press.
2. Barrat, Claudie (2014). *Status of NGOs in International Humanitarian Law*, Leiden, MartinusNijhoff Publishers.
3. Bottigliero, Ilara (2004). *Redress for Victims of Crimes Under International Law*, Leiden, Springer.
4. Brunovskis, Anette (2012). *Balancing Protection and Prosecution in Anti-Trafficking Policies: A Comparative Analysis of Reflection Periods and Related Temporary Residence Permits for Victims of Trafficking in the Nordic Countries, Belgium and Italy*, Nordic Council of Ministers.
5. F.Dekker, Ige & G.Werner, Wouter (2004). *Governance and International Legal Theory*, Leiden, Springer.
6. Harees, Lukman. (2012). *The Mirage of Dignity on the Highways of Human Progress*, USA, Author House.
7. ICC-PIDS-FS-11-001/10_Eng, *The Review Conference of Rome Statute*, Kampala (Uganda) 31 May-11 June 2010, at: www.icc-cpi.int/iccdocs/PIDS/femalecounsel/ReviewConferenceEng.pdf (21-9-2015)
8. K.lamont, Christopher (2010). *International Criminal Justice and the Politics of Compliance*, Farnham, Ashgate.
9. NitbuNgane, Sylvia (2015). *The Position of Witnesses before the International Criminal Court*, Leiden, BRILL.
10. OSCE (2009). *Preventing and Responding to Hate Crimes; A Resource Guide for NGOs in the OSCE Region*, OSCE's Office for Democratic Institutions and Human Rights
11. Soumyy, I., (2005). *L'accès des Organisations Non Gouvernementales aux Jurisdictions Internationales*. Tese de doutorado. Limoges: Faculté de Droit et Sciences Economiques, Université de Limoges.
12. S.Brown, Bartram (2011). *Research Handbook on International Criminal Law*, Cheltenham, UK, Edward Elgar Publication.
13. Trevers, Tullio (2005) *Civil Society, International courts and Compliance Body*, Cambridge, Cambridge University Press
14. Vedder, Anton (2007). *Ngos Involvement in International Governance and Policy: Sources of Legitimacy*, Leiden, Martin Nijhoff Publishing.
15. Booklet of Victims Before the ICC; *a Guide for The Participation of Victims in the Proceedings of the Court*. [www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/8FF91A2C-5274-4DCB-9CCE-7273C5E9AB4/282477/160910VPRSBooklet English.pdf](http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/8FF91A2C-5274-4DCB-9CCE-7273C5E9AB4/282477/160910VPRSBooklet%20English.pdf)
16. FIDH (2009). *Comments on the victims' Strategy*, 14 October 2009 www.fidh.org/IMG/pdf/FIDHCommentsVictimsStrategy_Oct09_REV-1.pdf.
17. FIDH (2013). *Enhancing Victims' Right Before the ICC*, FIDH

B) Articles

18. B.Barret, Christopher (2005). "Food Aids at A Crossroads: The Shared Challenge NGOs Face", at:

- papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1142303*
19. Charnovitz, Steve (2005). "Accountability of Nongovernmental Organizations in Global Governance", at: *papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=716381*
 20. Meldrum, Eric (2009). "Time for a change?: The Traditional Human Rights NGO Fact Finding Methodology in Relation to National and International Prosecutions of Gross Human Rights Violations", *Submitted in partial fulfilment of the MA degree in Development and Emergency Practice*, Oxford Brookes University, pp 1-53.
 21. Sekowska, Katarzyana (2014). "The Role of Ngos in Individual Communication Procedures before the UN Human Rights Treaty Bodies", in *Czech Yearbook of International Law - The Role of Governmental and Non-governmental Organizations in the 21st Century – 2014*, Juris Publishing.
 22. Wils. Frits (1995) "Scaling-up, Mainstreaming and Accountability: the Challenges for Ngos", in *Ngos: Performance and Accountability Beyond the Magic Bullet*, London, Earthscan.
 23. IBA Monitoring Report, (2006). "International Criminal court", *International Bar Association; Human Rights Institute Report*.
 24. IBA Outreach Report. (2008). "Beyond the Hague: Forging Linkages between the International Criminal Court and Key Jurisdictions", *International Bar Association; Human Rights Institute Report*.

C) Documents

25. Case of CLR on behalf of Valentin Campeanu v. Romania, 47848/08, 17 July 2014 hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145577
26. ICC, Case of the Prosecutor v. Jean-Pierre BembeGombo, Request for leave to submit Amicus Curiae observations pursuant to Rule 103 of the Rules of Procedure and Evidence, 13 July 2009
www.iccwomen.org/publications/articles/docs/LegalFilings-web-2-10.pdf
27. Manual on International Criminal Defence ADC-ICTY Developed Practices, (2011), UNICRI, ADC-ICTY, ODIHR OSCE
28. REDRESS, (2001), Seeking Reparation for Torture Survivors, REDRESS
www.iccnw.org/documents/REDRESStrustfunddraft0901.pdf
29. Resolution ICC-ASP/4/Res.1, (2005), Code of Professional Conduct for counsel
30. USA Department of State, (2010), Trafficking in Persons Report, USA, DIANE Publishing.

D) Websites

30. www.adc-icty.org
31. https://www.ibanet.org/About_the_IBA/About_the_IBA.aspx
32. https://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/structure%20of%20the%20court/defence/counsel/Pages/counsel%20for%20the%20defence%20authorised%20to%20act%20before%20the%20court.aspx
33. <https://www.fidh.org/en/issues/international-justice/international-criminal-court-icc/Victims-Rights-Before-the>
34. <https://www.icty.org/sid/10609>
35. <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/5w9fjy.htm>